

Vědomí

A. Co je vědomí

Tři pohledy na pojem vědomí

1. Stručná definice vědomí dle Moravské koncepční skupiny (MKS)

Definice vědomí z pohledu Moravské koncepční skupiny vychází z antroposofie Rudolfa Steinera a zaměřuje se především na individuální lidské vědomí.

Podle duchovní vědy je vědomí prvotní, nemateriální pole zkušenosti — základ a společná podstata všeho jsoucího. Není produktem mozku ani hmoty; mozek funguje jako jeho individuální přijímač a filtr, umožňující lokalizovanou zkušenost v časoprostoru.

Individuální lidské vědomí je dočasnou manifestací univerzálního vědomí — vlnou, která si postupně uvědomuje, že je oceánem. Tento proces uvědomování probíhá jako evoluční cesta sebepoznání: od počátečního ATMA, které nemá sebeuvědomění, přes ztotožnění s egem (já jako tělo a osobnost) a probuzení Duchovního Já (já jako vědomí přesahující individuum) až k realizaci ATMA — plného, vtěleného sebeuvědomění Duchovního Člověka, v němž se individuální a univerzální sjednocují.

Tato cesta je smyslem lidského života — vědomí se skrze hmotu poznává, tříbí a navrácí k sobě samému v plnosti. Každý prožitek, každá inkarnace, každý akt vůle je krokem v tomto kosmickém vývojovém procesu.

2. Vědomí dle konvenční vědy

Současný pohled

Převládající vědecké paradigma definuje vědomí pouze jako sekundární produkt mozkové činnosti, který je plně závislý na hmotném substrátu.

Konvenční věda prošla při zkoumání vědomí zásadním vývojem. Zatímco ještě v druhé polovině 19. století označil fyziolog Emil du Bois-Reymond vznik vědomí za jednu ze sedmi největších záhad světa, kterou nelze vědecky poznat, moderní materialistická věda jej plně podřídila biologii.

Převládající proud konvenční neurovědy většinou chápe vědomí jako jev úzce závislý na mozkové a nervové činnosti, který zkoumá fyziologickými a neurologickými prostředky. Mezi základní kategorie konvenčního pojetí patří vnitřní prožívání, racionální poznání, utváření hodnotících vztahů k realitě a evidence vlastních prožitků. Vzhledem k tomu, že vědomí mizí či se zásadně mění při spánku, těžkých nemocech nebo úrazech hlavy, považuje jej oficiální vědecké paradigma za striktně závislé na hmotném substrátu lidského mozku.

Záměna vědomí a sebevědomí

Častá metodologická chyba při zkoumání vědomí.

Zásadním konvenčním limitem při zkoumání této oblasti je časté ztotožňování pojmů vědomí (schopnost mít vnitřní subjektivní prožitek, anglicky consciousness) a sebevědomí (schopnost reflexe vlastního já, myšlení o myšlení, anglicky self-awareness). Konvenční věda má tendenci odírat vědomí organismům, které neprojdou např. zrcadlovým testem sebeidentifikace. Tím však zaměňuje pouhou pokročilou kognitivní funkci (sebevědomí) za samotnou podstatu bytí (vědomí). Vědomí jako čisté plátno prožívání existuje nezávisle na tom, zda je systém schopen racionální sebereflexe.

Některé uznávané filozofické proudy konvenční vědy a jejich limity

Jak věda marně hledá vědomí v biologii a proč v tom selhává.

Ačkoliv se akademická obec navenek tváří jednotně, uvnitř konvenční vědy a analytické filozofie probíhá ostrý dialog o povaze vědomí, který se štěpí do několika zásadních pozic:

Eliminativní materialismus

Tento radikální proud (reprezentovaný např. manžely Churchlandovými) tvrdí, že subjektivní stavy vědomí, jako jsou pocity, touhy či prožitky (tzv. lidová psychologie), jsou pouhou iluzí. Vědomí jako takové podle

nich neexistuje a v budoucnu bude plně nahrazeno čistě neurobiologickým popisem chemických reakcí v mozku. Tento směr však selhává v mravní rovině, neboť popřením vědomého subjektu zcela eliminuje lidskou svobodu a odpovědnost.

Emergentismus

Umírněnější materialistická pozice tvrdí, že vědomí je vlastnost, která „emerguje“ (vyvstává) ze složitých neurochemických procesů v mozku. Podobně jako tekutost vody vyvstává ze spojení atomů vodíku a kyslíku, vědomí má vyvstávat ze složité sítě neuronů. Emergentismus však nedokáže uspokojivě vysvětlit mechanismus, jakým se z čistě kvantitativních, nevědomých elektrických impulsů stane kvalitativní, subjektivní prožitek (např. vnímání červené barvy).

Neurobiologický intersubjektivismus

Významný posun v rámci konvenční vědy představuje německý lékař a neurobiolog Joachim Bauer. Skrze výzkum tzv. *zrcadlových neuronů* v mozku dokazuje, že lidský mozek není nastaven jako egocentrický aparát bojující o přežití (jak tvrdil vulgární darwinismus), ale jako hluboce sociální orgán, který pro svou zdravou funkci bytostně potřebuje empatii, rezonanci a vztah s druhými.

Z hlediska filozofie mysli stojí Bauer na pomezí emergentismu a integrálního pohledu. Používá sice exaktní materialistické metody (zkoumá buněčné struktury mozku), ale jeho závěry přímo vyvracejí eliminativní materialismus. Bauer ukazuje, že vnitřní prožitky lidského „Já“ a vnější neurobiologické procesy („To“) jsou v neustálém, živém dialogu. Objev zrcadlových neuronů tak poskytuje konvenční vědecký základ pro pochopení toho, jak se v lidské biologii zrcadí duchovní principy sounáležitosti a svědomí.

Antropocentrická nadřazenost a stupně vědomí v přírodě

Rigidní materialismus uzavírá vědomí výhradně do lidské (případně savčí) lebky. Moderní výzkum však toto dogma narušuje a ukazuje, že vědomí není digitální veličina (vypnuto/zapnuto), ale kontinuální evoluční jev:

- **Vědomí zvířat:** Zatímco filozofové jako Thomas Nagel poukázali na svébytnost zvířecího vnitřního světa („Jaké to je být netopýrem?“), skeptici (např. Marian Stamp Dawkins) varují před antropomorfismem, což je myšlenkový a řečový postup, kdy se mimolidským skutečnostem či jevům přisuzují lidské rysy, vlastnosti či přímo lidská podoba. Avšak biologové jako Lars Chittka empiricky dokazují, že i hmyz s miniaturním mozkem (včely) vykazuje emoce, hravost a individualitu, což indikuje přítomnost vnitřního filmu prožívání.
- **Vědomí rostlin:** Historickým průkopníkem byl v roce 1966 Cleve Backster, specialista CIA na polygrafy. Jeho pokusy s detektorem lži připojeným na rostliny (Backsterův efekt) naznačovaly, že rostliny reagují na lidské myšlenky (záměr zapálit list) či smrt jiných organismů (vaření garnátů). Akademická věda jeho teze o „primárním vnímání“ odmítla jako pavědu kvůli špatné replikovatelnosti. Dnes však moderní rostlinní neurobiologové jako Stefano Mancuso nebo Monica Gagliano očisťují toto téma exaktní metodologií. Dokazují, že rostliny disponují pamětí, učením, bioelektrickou signalizací a komplexní chemickou komunikací, což staví Backsterovu intuici do nového vědeckého světla.
- **Vědomí nerostů (anorganické hmoty):** Na nejnižším stupni stojí minerální říše. Pro konvenční vědu je mrtvou hmotou. Avšak z pohledu panpsychismu a kvantové mechaniky vykazují i elementární částice vnitřní dynamiku a rezpozivitu (schopnost reagovat), které jsou základním předpokladem pro rozvinutější formy vědomí.

Analytický panpsychismus

V reakci na bezradnost materialismu se v moderní analytické filozofii (např. u Philipa Goffa) začíná prosazovat názor, že vědomí je fundamentální vlastností samotné hmoty. Tvrdí, že již elementární částice (elektrony, kvarky) mají určitý vnitřní aspekt umožňující vytvoření lidského vědomí. Ačkoliv se tento směr blíží duchovním naukám, trpí tzv. „problémem kombinace“ – nedokáže logicky vysvětlit, jak se z miliard potenciálů vědomí částic poskládá jedno jednotné lidské „Já“.

Tento fenomén poprvé popsal psycholog William James v roce 1890 jako „Problém kombinace“ (The Combination Problem) skrze metaforu dvanácti lidí, z nichž každý zná jedno slovo z věty – jejich izolovaná vědomí nikdy nesloží větu celou. Moderní neurověda se tento rozpor pokouší řešit skrze Teorii integrované

informace (IIT) Giulia Tononiho, která se snaží matematicky vyčíslit hodnotu integrace systému (Φ), při níž mikro-vědomí částic fúzí do jednoho makro-subjektu.

Bod zlomu – Chalmersův „těžký problém“ a kvantová fyzika

Moderní věda už stojí na hranici hmoty.

Znakem intelektuální poctivosti je přiznat, že materialistický model vědomí narazil na své absolutní limity. Tento fakt do akademického světa vnesli dva klíčoví badatelé:

Filozof David Chalmers rozdělil zkoumání vědomí na problémy „snadné“ (např. jak mozek zpracovává informace nebo reaguje na podněty – což neurověda umí popsat) a na „Těžký problém vědomí“ (Hard Problem of Consciousness). Těžkým problémem je otázka, proč je zpracování informací v mozku doprovázeno vnitřním, subjektivním prožíváním. Chalmers přesvědčivě argumentoval, že čistě fyzikální popis zatím nedokáže vysvětlit subjektivní stránku prožívání, a postuloval, že vědomí musí být svébytným, základním prvkem vesmíru, podobně jako je čas, prostor nebo hmotnost.

Na poli exaktní vědy se pokusil materialistické paradigma prolomit nositel Nobelovy ceny za fyziku Sir Roger Penrose (společně s anesteziologem Stuartem Hameroffem). V rámci své, pro mnohé vědce kontroverzní teorie *Orch-OR* tvrdí, že vědomí není produktem složitých neuronových sítí (jak tvrdí teorie o mozku jako biologickém počítači), ale výsledkem kvantových procesů probíhajících uvnitř buněčných struktur (tzv. mikrotubulů) v neuronech. Tím Penrose posunul vědecké zkoumání vědomí od makro-biologie k mikrosvětlu kvantové mechaniky, kde hmota ztrácí svůj statický charakter.

Penroseova teorie *Orch-OR* naráží na odpor vědců (např. Max Tegmark), kteří tvrdí, že mozek je pro kvantové jevy příliš „teplý a mokrý“ a dochází v něm k okamžité dekoherenci (rozpadu stavů). Druhý proud kvantové fyziky však řeší opačný směr: jak vědomí tvoří realitu (tzv. problém měření). Matematik John von Neumann a fyzici Fritz London a Edmond Bauer dokázali, že celý fyzikální svět se nachází v superpozici pravděpodobností a teprve akt nehmotného vědomí pozorovatele způsobí kolaps vlnové funkce do pevné reality. Nositel Nobelovy ceny Eugene Wigner proto otevřeně prohlásil, že materialismus je u konce, neboť vědomí je primární a hmota je z něj odvozená.

Skryté paradoxy a spory materiální neurovědy

Než věda dospěje k integraci s duchem, potýká se na vlastním poli s paradoxy, které vědomě přehlíží:

Kauzální impotence vědomí (Epifenomenalismus)

Pokud je vědomí pouhým produktem mozku, stává se z něj bezmocný divák – epifenomén. Neurofyzilog Benjamin Libet v 80. letech zjistil, že mozek vykáže aktivitu k provedení pohybu (potenciál připravenosti) o několik set milisekund dříve, než si člověk rozhodnutí vědomě uvědomí. Psychologové jako Daniel Wegner (Iluze vědomé vůle) nebo neurovědec Sam Harris z toho vyvozují, že svobodná vůle neexistuje. Tento materialistický determinismus však eliminuje lidskou morálku a odpovědnost.

Záměna obsahu vědomí s vědomím samotným

Neurověda (od dob Francise Cricka a Christofa Kocha) intenzivně hledá neuronální koreláty vědomí (NCC) – zkoumá, co se děje v mozku, když prožíváme strach nebo vidíme červenou barvu. Tím však zkoumá pouze obsahy vědomí (obrazy na filmovém plátně). Zcela přehlíží samotné plátno – čistou kapacitu vědomí bez obsahu, kterou lze zažít například v hluboké meditaci a která je předpokladem jakéhokoliv vjemu.

Integrální pohled Kena Wilbera

Proč nelze vnitřní svět lidské psychiky zredukovat na pouhé chemické reakce v mozku.

Zcela zásadní příspěvek k překonání vědecko-duchovního rozkolu přinesl americký filozof Ken Wilber se svým Integrálním modelem (AQAL). Wilber rozdělil veškerou prožívanou a zkoumanou realitu do čtyř kvadrantů na základě dvou os: vnitřní – vnější a individuální – kolektivní.

- Subjektivní vnitřek (Já) - oblast individuálního vědomí, psychiky a vnitřních prožitků (kvadrant, kterým se zabývá duchovní věda a hlubinná psychologie).
- Objektivní vnějšek (To) - oblast hmoty, mozku, neuronů a měřitelných chemických procesů (kvadrant, na který se izolovaně zaměřuje konvenční věda).

Wilber mluví o takzvaném „redukcionismu plochého světa“. Konvenční materialistická věda se dopouští metodologické chyby tím, že se pokouší vnitřní, subjektivní realitu vědomí (kvadrant „Já“) kompletně převést a zredukovat na vnější, objektivní realitu hmotných struktur (kvadrant „To“). Wilber logicky dokazuje, že vědomí a hmota (mozek) jsou dvě neoddělitelné, paralelní strany téže mince. Úroveň neurochemické složitosti mozku pouze zrcadlí a umožňuje projev odpovídající úrovně vnitřního vědomí, ale vědomí samo o sobě je neredukovatelné na hmotné procesy.

Závěr konvenčního bádání

Někteří špičkoví moderní vědci a myslitelé již dospěli na samotnou hranici hmoty a nevědomky potvrzují pravdu duchovních nauk: mozek není generátorem vědomí, ale pouze jeho fyzickým přijímačem a zrcadlem. Z pohledu současného hlavního proudu konvenční vědy jsou však tyto nové teorie prozatím přijímány pouze okrajově.

I ty nejpropracovanější teorie konvenční vědy se neustále pokoušejí odvodit vědomí z hmoty (ať už z neuronů, kvantových mikrotubulů, nebo vnějších systémů). Uzavírají se tak v bludném kruhu materialistického dogmatu. Skutečný dialog, obohacený o Chalmerse, Penrose i Wilbera, však ukazuje, že akademická věda již dospěla na samotnou hranici hmoty. Tím nevědomky potvrzuje to, co duchovní věda ví již po staletí: že vědomí nelze nalézt v anatomii mozku, protože mozek není generátorem vědomí, ale pouze jeho fyzickým přijímačem a zrcadlem.

3. Vědomí dle duchovní vědy

Antroposofický pohled na vývoj vědomí člověka od dávné minulosti přes současnost až do daleké budoucnosti.

Vědomí je podle duchovní vědy společnou součástí všech projevů celého hmotného i nehmotného vesmíru. Vědomí dalo i prvotní impuls k jeho vzniku. Vědomí má tedy nejenom člověk, ale i celá příroda (nerosty, rostliny, zvířata) a také planeta Země. Úroveň vědomí se u jednotlivých projevů vesmíru samozřejmě značně liší.

U člověka rozlišuje duchovní věda sedm úrovní vědomí, z nichž první tři a polovina čtvrté úrovně jsou involuční (sestupné) a druhá polovina čtvrté a poslední tři jsou evoluční (vzestupné). Každá z těchto úrovní vědomí odpovídá jednomu ze sedmi vývojových cyklů člověka. Níže použité názvy cyklů a jim odpovídající názvy úrovní vědomí vychází z antroposofie a z indických véd.

- Prvním byl Saturnský cyklus, kterému odpovídalo Saturnské vědomí.
- Druhým byl Sluneční cyklus spjatý se Slunečním vědomím.,
- Třetím byl Měsíční cyklus spjatý s Měsíčním vědomím.
- Ve čtvrtém Zemském cyklu se nacházíme dnes. S ním je spojena současná čtvrtá úroveň vědomí člověka, kterou nazývá duchovní věda „bdělým vědomím“ a rozlišuje jeho tři vývojové stupně: a) kaleidoskopické (Manasické), b) encyklopedické (Buddhické) a c) procesní (Ahamkárické).

V Zemském vývojovém cyklu může člověk **částečně** dosáhnout ještě dalších tří úrovní vědomí, které jsou vyšší, než je bdělé vědomí, které má většina současného lidstva. Těchto vyšších stupňů lidé plně dosáhnou v budoucích vývojových cyklech, které budou následovat po této naší Zemské periodě. Přitom však platí, že již v minulosti byli a rovněž v současnosti jsou lidé, kteří některé z těchto tří vyšších úrovní vědomí ve svém vývoji již dosáhli. V budoucnosti se bude počet takových lidí postupně zvětšovat.

- Pátému cyklu bude odpovídat Jupiterské vědomí, které lze pojmenovat jako strategické.
- Šestému cyklu bude odpovídat Venušinské vědomí označované jako konceptuální.
- Sedmý cyklus bude spjatý Vulkánským vědomím, které můžeme označit jako neduální (atmické).

Nad těmito sedmi úrovněmi vědomí člověka rozlišuje duchovní věda ještě dalších pět Božských úrovní vědomí vyšších bytostí.

Úroveň všech výše uvedených stupňů vědomí je měřitelná úrovní sebeuvědomění.

B. Úvod k vývojovým úrovním bdělého vědomí

Popis současné úrovně vědomí lidstva, které se skrze materialismus úspěšně osamostatnilo, a nyní ho čeká vědomá práce na sobě, která vede k sebeuvědomění a pravému sebevědomí.

1. Vznik bdělého vědomí

Hluboké ponoření lidstva do hmoty a materialismu sice přineslo nezávislou vůli a logické myšlení, ale zároveň způsobilo ztrátu vnímání duchovního světa a smyslu života. Současná hluboká společenská, ekologická i osobní krize je přímým důsledkem mravního „usnutí“.

Z toho, co bylo uvedeno v definici vědomí dle duchovní vědy, vyplývá, že úroveň vědomí člověka není stále stejná, ale prochází dlouhým vývojem. Tak, jak se vyvíjel svět, vyvíjelo se i naše vědomí. Svě dnešní vědomí nazýváme bdělým denním vědomím. Spočívá v tom, že člověk obrací své smysly k vnějšímu světu a vnímá předměty, proto na-zýváme toto vědomí též předmětným. Rozvoj předmětného vědomí začal v době, kdy do lidské konstituce začalo vstupovat Já, což bylo v době Lemurie. Poprvé v evoluci člověk začal vidět svět jako soubor vnějších předmětů, které jsou oddělené od našeho nitra – vzniká subjekt a objekt. Tato izolace je cenou za svobodu a rozvoj logického myšlení; jen díky tomu, že jsme se „odstříhli“ od duchovního světa, můžeme v sobě vypěstovat nezávislou vůli a individuální moudrost. Materialismus, ve kterém jsme se ocitli, je tedy prostředím, ve kterém se učíme stát na vlastních nohách.

Většina lidí však v této izolaci „usnula“. Ponoření do materialismu způsobilo, že jsme zapomněli na účel svého pobytu zde – na sebepoznání a duchovní růst. Tato slepá skvrna v našem vnímání dovedla společnost na kritickou mez. Současná krize není způsobena nedostatkem zdrojů nebo špatnými algoritmy, ale mravním úpadkem. Ten se projevuje jako:

- krize ekonomická – ztráta smyslu pro míru a službu celku,
- krize ekologická – neschopnost vnímat svět jako živý organismus, k němuž máme zodpovědnost,
- krize politická – rozklad správy věcí veřejných, kde je svědomí nahrazeno technologií moci,
- krize osobní – ztráta smyslu života.

Žijeme v době téměř neomezených možností, jak pochopit procesy řízení společnosti, ale zároveň v době, kdy se můžeme sami zničit strachem, zlobou a pocitem ukřivdění. Chceme-li se takovýmto možným dopadům vyhnout, mělo by být naší snahou stát se součástí té skupiny lidí, která se učí vidět, jak je sama součástí této krize, aby se mohla stát součástí jejího řešení.

Hlavním motorem této změny není intelekt, ale mravní rozvoj, který se projevuje skrze svědomí. Svědomí je oním tichým hlasem, který v nás začíná mluvit ve chvíli, kdy materialismus narazí na své limity. Skrze mravní úsudek začínáme vnášet řád do chaosu svých pudů a vášní. V tomto bodě se vytváří základy našeho Duchovního Já. Zde začíná skutečná práce na sobě: přeměna „zvířecí“ přirozenosti v mravně svrchovaného člověka. Podstatou tohoto stavu vědomí je postupné zbavování se závislosti na tom, co nám nabízí tento hmotný svět a co jsme již pevně uchopili. Tuto vývojovou cestu lze nastoupit až tehdy, když jsme se nabažili vším, co nám nabízí tento hmotný svět, a naučili jsme se vše užívat.

2. Popis tabulky Vývojové úrovně bdělého vědomí

Následující mapa slouží jako přehledná mapa vývoje bdělého vědomí člověka. Je v ní vidět, že růst našeho vědomí je bezprostředně spojen s vývojem našeho sebevědomí, citění a myšlení.

Následující tabulka slouží jako přehledná mapa vývoje bdělého vědomí člověka. Je v ní vidět, že růst našeho vědomí je bezprostředně spojen s vývojem našeho sebevědomí, citění a myšlení.

Oblast Ducha (viz tabulka) ukazuje cestu individuality od skupinového sebevědomí k plnému sebepoznání a dosažení pravého sebevědomí v Duchovním Já.

Oblast Duše je v tabulce rozdělena na vývoj myšlení a vývoj citění. Vývoj myšlení ukazuje vzestup kvality našeho myšlení od kaleidoskopického přes encyklopedické a procesní až k nejvyššímu intuitivnímu, tvůrčímu myšlení. Vývoj citění ukazuje zásadní posun v řízení naší bytosti. Zatímco na počátku bylo naše Já ovládáno emocemi, postupně dozrajeme do stavu, kdy se naše Já plně v souladu se svědomím.

Jak je v tabulce vidět, proces probuzení člověka a jeho schopnost změnit svět závisí na růstu jeho vědomí. Tento růst vědomí bezprostředně souvisí s rozvojem našeho myšlení, což se odráží v míře porozumění světu okolo nás.

Nejdřív vnímáme svět kaleidoskopicky, později se nám jednotlivé ostrůvky poznání stále víc propojují a naše myšlení se stává encyklopedickým. Postupně si tak vytváříme ucelený obraz světa, ve kterém se pohybujeme. Tento náš obraz světa je zpočátku pouze statický. Ne, že bychom v něm neviděli proměnlivost, ale nechápeme procesy, které pozorované proměny vyvolávají. Teprve procesní myšlení nám umožňuje porozumět tomu, jak skutečně námi pozorovaný svět funguje, jaké procesy v něm probíhají, co je příčina a co následek.

V reálném životě fungujeme každý jinak. Někdo ve svém osobním a rodinném životě vnímá a chápe všechny procesy, svět na úrovni obce vnímá encyklopedicky, ale oblast státu a světa je pro něho jeden velký kaleidoskop. Vedle toho jsou jiní, kteří sice vnímají svět ve většině oblastí kaleidoskopicky, ale ve své profesi jsou odborníky s velkým přehledem a skvěle provázanými pojmy.

Duchovní poznání vychází z informací o objektivní realitě získaných nazíráním do duchovního světa. Tuto schopnost mají lidé, jejichž vědomí je na úrovni rozvinutého Duchovního Já nebo vyšší. Protože konvenční věda pracuje na úrovni encyklopedického nebo procesního myšlení, nemá prostředky, aby poznatky získané lidmi s vyšším vědomím dokázala potvrdit.

3. Tabulka Vývojové úrovně bdělého vědomí

Stručný a praktický návod k pochopení tabulky Vývojové úrovně bdělého vědomí.

Tato tabulka zachycuje evoluční zrání člověka v jeho třech základních rovinách – v Těle, Duši a Duchu. Ukazuje, jak se s postupným mravním vývojem lidského Ducha (od nevědomého skupinového já k pravému sebevědomí) paralelně proměňuje i kvalita naší Duše.

- Horizontální osa představuje vývojovou osu v čase. Člověk se v průběhu věků posouvá od reaktivního, chaotického vnímání (vlevo) k vědomému, systematickému a mravně svobodnému řízení svého života (vpravo).
- Vertikální osa (složky člověka) ukazuje vnitřní hierarchii člověka. Nejnížší složkou je hmotné Tělo, které slouží jako stabilní základna. Prostřední složkou je Duše, kde se odehrává neustálý boj mezi rozumovým Myšlením a emocionálním Cítěním. Nejvyšší složkou je Duch (Já), který má celou bytost vědomě ovládnout.
- Řádek Cítění sleduje proměnu nadvlády nad naším konáním. Na počátku vývoje (vlevo) je lidské Já slabé a cítění (emoce) plně ovládá myšlení i člověka. Na vrcholu vývoje (vpravo) se probuzené Duchovní Já stává suverénem, kdy myšlení i cítění vstupují do naprostého souladu se svědomím.

Tabulka: Vývojové úrovně bdělého vědomí

TROJNOST	ORGÁNY	VÝVOJOVÉ ÚROVNĚ BDĚLÉHO VĚDOMÍ			
DUCH	JÁ SEBEVĚDOMÍ	DUŠEVNÍ JÁ nepravé sebevědomí			DUCHOVNÍ JÁ pravé sebevědomí
		Skupinové já	Individuální já	Já tvoří skupiny	Já vědomé sebe sama (sebepoznání)
DUŠE Emoční (astrální) tělo	MYŠLENÍ	MĚSÍČNÍ (sestavování již hotových myšlenek)			SLUNEČNÍ
	CÍTĚNÍ	Manas kaleidoskopické	Buddhi encyklopedické	Ahamkára procesní, systémové	Intuitivní, tvůrčí
		Cítění ovládá myšlení a já.	Já ovládá myšlení, cítění ovládá já.	Já a myšlení ovládají cítění.	Já, myšlení a cítění jsou plně v souladu se svědomím.
TĚLO	ENERGETICKÉ	Astrální tělo je vyživováno systémem tzv. čakr Fyzické tělo je vyživováno energií tzv. akupunkturních drah			
	FYZICKÉ	Látky pevné, tekuté a plynné			

C. Vývojové úrovně bdělého vědomí

Podrobný průvodce a praktická mapa čtyř po sobě jdoucích fází lidského zrání. Na konkrétních příkladech z každodenního života a řízení společnosti ukazuje, jak člověk evolučně stoupá od reaktivního a chaotického vnímání světa až k úplnému mravnímu osvobození a suverenitě svého Duchovního Já.

1. Skupinové já

DUCH / JÁ: Kolektivně reagující vědomí – zrod nepravého sebevědomí

Člověk se plně prožívá jako součást celku (kmene, národa, rodiny, církve). Jeho osobní identita a sebevědomí jsou odvozené od skupiny, do které patří.

Člověk vychovávaný sociální skupinou (rodina, rod, národ) se cítí být nedílnou součástí této sociální skupiny, jejím výkonným orgánem. Míra jeho sebevědomí je dána mírou sebevědomí této sociální skupiny, ve které žije. V dřívějších dobách (v lemurské a atlantské epoše a během prvních třech věků epochy aryanské) měla skupinové sebevědomí většina lidstva.

MYŠLENÍ: Kaleidoskopické myšlení (Manasické)

Reaktivní typ myslí, která funguje jako zrcadlo okolních podnětů. Myšlení snadno podléhá zmatku, polarizaci, vnějším autoritám a kolektivnímu strachu.

Na této úrovni si člověk pro pojmy vytváří obrazy. Smyslové vjemy jsou uzavírány do pojmů, které vstupují do vědomí jednak při opakovaném vjemu, nebo tyto pojmy vstupují do vědomí samovolně jako pocit pod tlakem neuspokojené touhy a neuskutečněního rozhodnutí a tvoří tak kaleidoskopické obrazy spojené s těmito pojmy a pocity. Člověk vidí svět jako tříšť nesouvisejících zpráv, událostí a emocí. Je zahlcen vjemy, které se v jeho mysli neustále přesypají jako barevná sklíčka v kaleidoskopu. Je snadno ovladatelný strachem a hněvem, protože v chaosu nevidí řád. Tento kaleidoskop utváří dojemový myšlenkový konstrukt, který je považován za skutečnost a pravdu.

Člověk na této úrovni je charakteristický svou reaktivitou na vnější podněty. Jeho názory jsou často směsí titulků z médií a aktuálních emocí. Podléhá černobílému vidění světa – „my versus oni“. Snadno se nechá strhnout k nenávisti nebo nekritickému obdivu, protože věří aktuálnímu myšlenkovému konstrukt, který v danou chvíli považuje za jedinou pravdu.

Typický je „konzumní“ přístup k informacím i vztahům. Při problémech (např. v práci nebo politice) reaguje podrážděně, cítí se být obětí okolností a uniká k rychlým uspokojením nebo ventilování hněvu na sociálních sítích.

Takový člověk je v současné době nejvíce zranitelný vůči informačnímu zahlcení a polarizaci společnosti. Sleduje rychlý sled titulků o klimatických změnách, válečných konfliktech a ekonomické nestabilitě, aniž by viděl jejich společného jmenovatele. Tyto vjemy tvoří chaotické obrazy, které v něm vyvolávají okamžitý strach nebo hněv. Jeho pravda je tvořena aktuálním dojemovým konstruktem, který zrovna převládá v jeho informační bublině.

CÍTĚNÍ: Cítění ovládá myšlení a já

Emoce a instinkty zcela dominují nad myšlením jednáním. Prožívání je černobílé a silně závislé na aktuální náladě kolektivu.

V této počáteční fázi je lidské nitro zcela zaplaveno bezprostředními emocemi, instinkty a pudovými reakcemi. Já i myšlení jsou zde pouhými pasivními nástroji, které bleskově podléhají vlnám sympatií, antipatií, strachu či hněvu. Člověk nedokáže své pocity objektivně reflektovat ani korigovat, takže každá emoce okamžitě a bez kontroly diktuje to, jak dotyčný přemýšlí a jak jedná.

2. Individuální já

DUCH / JÁ: Izolované racionální ego – budování nepravé sebevědomí

Člověk se vymaňuje z kolektivu a objevuje svou jedinečnost. Sám sebe však definuje skrze neustálé srovnávání se s ostatními a skrze vnější zdroje štěstí (majetek, status).

Základem budování nepravého sebevědomí je srovnávání se s druhými lidmi a přírodou. Tzn. zdroj sebevědomí je ve vnějším světě mimo člověka. Často za sebe sama nepovažuje jen svoji tělesnost, ale i vlastněný hmotný majetek, své děti, partnera nebo členy skupiny, které ovládá. Za jeho zdraví, radost, štěstí, úspěch může vnější svět, který proto člověk chce změnit tak, aby mu sloužil a vedl k naplnění jeho touhy a k jeho úspěchu i na úkor druhých bytostí. První lidé s touto vývojovou úrovní sebevědomí se objevují přibližně v době Starořecké a dnes je nositelem nepravého sebevědomí především tzv. západní civilizace.

MYŠLENÍ: Encyklopedické myšlení (Buddhické)

Na této úrovni si člověk seskupuje pojmy do logických útvarů. Uspořádání pojmů do logicko-pojmových vazeb (pojmové architektury) umožňuje vyšší rozlišení vnímané skutečnosti. Samotná logicko-pojmová architektura může být odtržena od skutečnosti, pokud není doplněna zkušeností a opětovným potvrzením této zkušenosti.

Např. se jedná o poznání člověka na základě pitvy. Při pitvě je pozorován statický stav těla člověka odloženého po jeho tzv. smrti. Při takovémto pozorování těla unikají souvislosti, které jinak vyplývají z procesního pozorování, tj. pozorování živého organismu ve vztahu k jeho okolí.

Úroveň rozlišení encyklopedického vědomí umožňuje vnímat skutečnost staticky (jako obrázek), který je však mnohem propracovanější než u kaleidoskopického vědomí. Kvalita takto získávaného poznání je na úrovni „Vědění“. Úroveň encyklopedického myšlení významně zvyšuje používání myšlenkových map.

V této fázi člověk začíná jednotlivé střípky do mozaiky. Svě okolí posuzuje analyticky. V diskusi nepoužívá emoce, ale argumenty. Může však mít tendenci k dogmatismu – pokud něco nesedí do jeho logického rámce, má sklon to ignorovat. Chápe souvislosti mezi ekonomikou, etikou a přírodou. Svět mu začíná dávat smysl, ale stále jej vnímá spíše staticky a uniká mu živý kontext věcí. Jeho řešení jsou často „papírově“ správná, ale v reálném životě selhávají, protože nevnímá dynamiku živých procesů a vztahů. Například navrhne striktní systémovou regulaci, která sice logicky vychází z dat, ale zcela opomíjí živé lidské potřeby a dynamiku sociálních vztahů, které v jeho statickém modelu chybí.

CÍTĚNÍ: Cítění méně ovládá já

Ego se snaží své emoce kontrolovat a ovlivňovat rozumem. Přesto myšlení a rozhodování zůstává podvědomě řízeno emocemi.

Zde již dochází k určitému pokroku, neboť rozvíjející se intelekt a logika dokážou do jisté míry usměrnit myšlenkové pochody a vnitřní představivost. Přesto však v hlubší rovině jednání zůstává Já stále ještě v područí nezvládnutých emocí a tužeb. Člověk v této fázi sice dokáže své pocity analyticky pojmenovat a logicky argumentovat, avšak jeho zásadní životní rozhodnutí a budování nepravého sebevědomí jsou stále motivovány skrytým strachem, zlobou či touhou po srovnávání se s druhými.

3. Já tvoří skupiny

DUCH / JÁ: Já sílí ve skupině – posilování nepravého sebevědomí

Osobnost již nepotřebuje se skupinou slepě splývat, ale vědomě do ní vstupuje nebo ji zakládá pro dosažení vyšších, společných cílů.

V této fázi je nepravé sebevědomí posilováno sounáležitostí se skupinou. Izolované individuální já zjišťuje, že pro dosažení svých osobních cílů, úspěchu či moci potřebuje spojení, a proto začíná vědomě vytvářet zájmové a sociální struktury. Hodnota člověka a síla jeho ega zde ale nadále zůstávají závislé na vnějším světě – tentokrát na postavení, prestiži a vlivu skupiny, kterou spoluvytváří nebo vede. Toto kolektivní prosazování zájmů, často na úkor jiných skupin či celku, však prohlubuje mravní krizi společnosti, neboť skutečným motivem zůstává sobecký prospěch skrytý za masku skupinové identity. Člověk je v tomto stadiu stále ovládán strachem, zlobou a vnějšími podněty, což ho nutí hledat viníky problémů mimo sebe a brání mu nahlédnout, že klíč k nápravě leží v transformaci jeho vlastního nitra.

MYŠLENÍ: Procesní myšlení (Ahamkárické)

Mysl chápe svět v pohybu, v příčinách a následcích. Člověk dokáže strategicky řídit složité systémy, předvídat vývoj a zachovat si mentální odolnost.

Na této úrovni člověk uchopuje skutečnost pomocí již vytvořeného logicko-pojmového konstruktu skutečnost v pohybu, tj. začíná vidět kolem sebe procesy, které mají dlouhou periodu a jsou proto „viditelné“ pouze díky abstraktnímu myšlení. Toto uchopení člověku umožňuje ověřovat si své poznatky získáním zkušenosti (provede promyšlený čin a dostane odezvu). Při procesním myšlení má člověk hierarchicky uspořádané své cíle a pro každý z cílů má i mapu jeho plnění.

Procesního rozlišení je založeno na poznání, tj. objektivním vnímání reálných procesů týkajících se určité sociální bytosti (rodina, obecina (obec, spolek, firma), národ, rasa, lidstvo atd.). Objektivním vnímání těchto reálných procesů umožňuje adekvátně reagovat na dění (procesy), tzn. je řídit. Konkrétním příkladem je plánování projektů pomocí „Metody logického rámce“. Je to postup, který umožňuje navrhnout a uspořádat základní charakteristiky projektu podle hierarchického uspořádání cílů a pro každý tento cíl vidět souvislosti.

V rámci KOB (koncepce a metodologie řízení sociálních supersystémů) je rozpracováno řízení procesu jednoho cíle do 8 fází tzv. „Plné funkce řízení“. Člověk chápe, jak je společnost řízena a jaké síly hýbou dějinami. Teprve z této úrovně je schopen vidět, které procesy je třeba změnit a jak se na této změně aktivně podílet, aniž by se nechal strhnout destruktivními emocemi.

Lidé na této úrovni se stávají skutečnými hybateli a lídry, kteří dokážou jednat s klidem a nadhledem. Chápu, že dnešní události jsou výsledkem dlouhodobých trendů. Nedívají se na krizi jako na izolovanou nehodu, ale jako na součást vývojového cyklu společnosti. Chápu, že současné společenské otřesy jsou projevem dlouhodobého procesu transformace společnosti a mravního úpadku. Jsou odolní vůči manipulaci strachem, protože vidí „za oponu“ mocenských a sociálních procesů. Dokážou naslouchat opačným názorům, protože v nich vidí součásti širšího procesu, který je třeba integrovat. Jednají promyšleně a sledují odezvu svých činů. V rodině, firmě či obci se nesnaží o okamžitý efekt, ale o zdravé řízení celku.

CÍTĚNÍ: Já a myšlení ovládají cítění

Emoce jsou kultivované a vědomě je usměrňuje Já, které přijímá podněty od svědomí. Člověk získává vnitřní klid a stabilitu nezávislou na vnějším tlaku.

Na této úrovni dochází k zásadnímu obratu, kdy se rozvinuté Já spojuje s procesním myšlením a přebírá plnou kontrolu nad emocionální složkou. Emoce, vášně a pocity už lidskou bytostí nesmýkají, ale jsou vědomě usměrňovány a ovládány silou vůle a logického úsudku. Člověk získává vnitřní klid a stabilitu, což mu umožňuje nenechat se strhnout destruktivními náladami okolí či kolektivní zlobou a jednat čistě na základě objektivního vnímání reálných procesů.

4. Já vědomě sebe sama

DUCH / JÁ: Probuzené Duchovní Já – pravé sebevědomí

Člověk jedná na základě vyššího mravního řádu, svobodně a bez potřeby vnějšího schválení.

Zdrojem pravého sebevědomí je sebepoznání, které vede k probuzení Duchovního Já. Člověk s pravým sebevědomím za sebe sama nejdříve nepovažuje své fyzické tělo, pak ani tělo energetické, ještě později ani tělo pocitové, a nakonec ani svoje tělo mentální, tj. své myšlenky. Důvodem je jeho schopnost rozlišení a na základě tohoto rozlišení (poznání), že není autorem mnohých svých pocitů a myšlenek a že musí rozlišovat, které pocity a myšlenky tvoří on sám a které přijímá zvenku. Dochází k poznání, že v míře nerozlišení původu pocitů a myšlenek je nesvobodný, je ovládán a využíván jinými subjekty. Naopak svobodným se stává v míře, ve které se nechá ovlivňovat pouze pocity a myšlenkami, které tvoří on sám za účelem svého sebezdokonalení.

Z pohledu pravého sebevědomí není budování nepravého sebevědomí duchovní činností ale pouze duševní. Duch, který člověka s nepravým sebevědomím řídí, je jím totiž nepoznaný, a proto tento člověk mylně považuje za svého ducha své nepravé sebevědomí. Ve společnosti bude možné poznat lidi s pravým sebevědomím např. podle toho, že ač budou mít všechny předpoklady pro zastávání funkce např. starosty, prezidenta apod., nebudou o tuto pozici bojovat, ale naopak budou ze všech svých sil podporovat kolegu ustanoveného do této funkce dle pravidel, která v té době budou platná.

Stručně řečeno je pravé sebevědomí je postaveno na trojici

- sebepoznání,
- které je ověřené svědomím
- a uvedené do souladu s poznatky o objektivní realitě.

Pozn. Sebepoznání je skutečné poznání sebe sama. Cesta důkladného sebepoznávání je současně cestou k dosažení pravého sebevědomí. Je to dlouhý proces, jehož součástí jsou

- rozvoj a zvládnutí mentálního těla (představivost, tvorba úsudků, schopnost rozhodování)
- vědomá práce s mozkem a myslí,
- uvědomění si článků, ze kterých se skládá,
- vědomé řízení procesů příjmu a výdeje,
- vědomé řízení procesu stávání se.

MYŠLENÍ: Intuitivní myšlení (Nedualní)

Čistá tvořivost a přímé vnímání pravdy (intuice). Mysl se stává nástrojem pro vyšší spirituální zodpovědnost a inspiraci pro svět.

Skutečná změna vědomí vyžaduje víc než jen analytické myšlení. V souladu s duchovní vědou je třeba si uvědomit, že netvoříme jen přemýšlením o věcech, které již známe. Skutečná tvůrčí práce – ať už v umění, v sociálním řízení nebo v osobním životě – vyžaduje intuici. Intuice je vědomé napojení na vnější informační pole. Je to schopnost našeho Já naslouchat duchovním impulsům, které k nám přicházejí. Současná psychologie nazývá tuto schopnost „spirituální inteligencí“.

Tento stupeň je patrný u lidí, jejichž životní práce nese znaky skutečné novosti a inspirace. Jejich názory nejsou odvozené, ale pramení z hlubokého vnitřního přesvědčení a intuice. Pociťují silnou mravní zodpovědnost za celek a jejich autorita je přirozená, nikoliv vynucená funkcí. Projevují se vysokou „spirituální inteligencí“ – v krizových situacích přinášejí řešení, která nikoho předtím nenapadla, protože jsou napojeni na „vnější informační pole“. Jejich životním krédem je mravní síla a tvůrčí klid, kterým inspirují ostatní k vlastní změně.

Tato úroveň se projevuje u jedinců, kteří v dnešní přelomové době přinášejí zcela nové impulsy. Zatímco se společnost zmítá v obviňování, člověk s probouzejícím se Duchovním Já přijímá osobní zodpovědnost za stav svého okolí. Pro člověka na této úrovni vědomí dochází například ke změně chápání zla. Zlo jako něco špatného a nežádoucího pro něho neexistuje. „Zlo“ jsou pro něho pouze překážky, které má překonat. Je si vědom, že překonáváním „zla“ roste a cítí „zlo“ ho neohrožuje. Zásadně se u něho mění i smysl života. Není jím již pouze naplnění materiálních potřeb, ale smyslem jeho snažení se stává sebepoznání a duchovní rozvoj vedoucí k jeho svobodě a samostatnosti.

CÍTĚNÍ: Já, myšlení a cítění jsou plně v souladu se svědomím

Cítění se mění v pramen hluboké empatie a mravního kompasu (svědomí).

Toto je stav vysoké mravní suverenity, kdy pouhá racionální kontrola citů ustupuje jejich úplnému prosvětlení. Svědomí se stává hlavní řídicí silou, která uvádí Já, myšlení i očištěné cítění do harmonie s kosmickým řádem. Nižší sobecké emoce a strach definitivně mizí a jsou nahrazeny hlubokou mravní silou, tvořivým klidem a čistou láskou, která nic nepožaduje, ale pouze dává.

D. Závěr

Rozumění procesu růstu vědomí člověka nás vede k pohledu do vlastního nitra a přijetí osobní odpovědnosti za stav našeho světa.

Shrnutí

Jak je vidět, naše cesta z materialistického snu vede skrze odvahu podívat se do vlastního nitra a přijmout svůj díl odpovědnosti za stav současného světa. Pokud v sobě dokážeme proměnit strach v pochopení a zlobu v mravní sílu, přestaneme být oběťmi krizí a staneme se tvůrci nových procesů. K tomu nám dopomůže, pokud se nám podaří vyrůst od kaleidoskopického a encyklopedického pohledu na svět k procesnímu myšlení, které je vedené svědomím a inspirované intuicí. Tímto způsobem začínáme budovat své Duchovní Já – jedinou hodnotu, která přetrvá. Podrobnější výklad k vývoji našeho já je uveden v dokumentu „Složení člověka a smysl našeho života“.

Tento dokument se zaměřuje zejména na vývojové úrovně bdělého vědomí a ukazuje bezprostřední provázanost úrovně našeho vědomí a způsobu našeho myšlení. Dokládá také, že růst našeho vědomí se projevuje růstem našeho sebevědomí a sebeuvědomění a je součástí našeho duchovního růstu. Období bdělého vědomí je přitom pouze částí dlouhodobého evolučního vývoje člověka na jeho cestě sebepoznání skrze práci já (ega) přes Duchovní Já až k dosažení pravého sebevědomí v Duchovním Člověku (ATMA). Celý proces vývoje vědomí od Saturnského po Vulkánské je podrobněji uveden v dokumentu „Vývoj vědomí – 2“.

Zdroje:

Rudolf Steiner, Základy esoteriky
Rudolf Steiner, Lukášovo evangelium
Joachim Bauer, Proč cítím to, co ty
Roger Penrose, Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl
David Chalmers, The Conscious Mind
Ken Wilber, Stručná historie všeho
René Descartes, Meditace o první filosofii
Jaroslav Škvařil, Úrovně duchovního vývoje – MKS

Aktuální verze dokumentu viz. <https://triglavi.cz/vedomi/>